

1979 tavaszán Szabó Júliával és Pataki Gáborral felkerestük Lossonczy Tamás festőművészt, hogy az Ars Hungarica számára interjút készítsünk vele. A számára kellemetlen és akadozó magnós interjú helyett Lossonczy az 1945 óta vezetett naplójából ajánlott fel közlésre részleteket. Többszöri találkozások és beszélgetések során végül is az alábbi részleteket választottuk, közös megegyezéssel. Mi természetesen más részleteket is kértünk Lossonczytól, de ő a még élő szereplők érzékenységre tekintettel és egyfajta szemérmességből – egyelőre – az alábbi 11 bejegyzést adta át nekünk. A válogatás szempontjai nagyjából a következők voltak: az 1945 és 1948 közötti művészettörténeti korszak fontos mozgásaira rávilágító és a korszak legfontosabb művész, kritikus, művészet-történész szereplői munkásságára, küzdelmeire, törekvéseire és – esetleg – sorsára fényt vető írárok kiválasztása; illetve a Lossonczy-életmű legjelentősebb korszakát meghatározó társadalmi, politikai, művészeti jelenségeket bemutató feljegyzések kiválasztása.

Lossonczy Tamás 1979 decemberében rövid bevezetőt készített naplójegyzetei elé. Ebben – az alkotó, ma is aktívan dolgozó – művész természetes és szükségképpen szubjektív szempontjai alapján foglalja össze művészetének fejlődését, fontosabb állomásait és belső mozgatóit. Lossonczy írásait kisebb fotóanyaggal egészítettük ki, elsősorban olyan felvételekkel, melyek maguk is dokumentum értékűek, mivel a naplórészletekben tárgyalt eseményekhez kapcsolódnak; illetve addig nem publikált, korai műveit mutatják be.

Hegyi Loránd

Lossonczy Tamás: Fragmentumok

1979. XII. 2.

BEVEZETÉS

Távoli földrészről térek haza, mikor azzal tisztelnek meg, hogy beszéljek életemről, közöljek néhány részletet egykori naplóból.

Világos, hogy másképpen ítéli meg az ember a dolgokat, saját életét is, ha négy fal között él és másképpen, ha távoli világokat bebarangolva száll ki a repülőgépből.

A gazdag múzeumokat járva a csodálatos képek, szobrok hatását szinte felülmúlta bennem az a bensőséges komolyság, amellyel az ott élők táplálkoznak a rengeteg fajta művészettel.

Kissé távolabb tekintve a múltamba, sivár munkás bércszárnyák büszke főúri paloták, komoly egyetemek, pincékbe húzóó kéziműhelyek, hatalmas, füstös gyárak, múzeumok, pezsgő élettel teli utcácskák és hömpölygő körutak, dübörgő lovas omnibuszok, duhaj bormérések, munkástüntetések elleni lovasrohamok, egyházi körmenetek, rengeteg szívfacsaró szomorúság és nyomor mellett püf-feszkedő gazdagság, meg a hatalmas Gellérthegy tárulnak eléem. Mert így él bennem a hajdani Pest, vagyis az a számomra oly meghatározó város, ahol születtem és fiatalúságomat éltem.

A hajdani Andrassy úton jártam a Képzőművészeti Főiskolára. Tanárim közül különösen sokat

köszönhetek választott mesteremnek, Vaszary Jánosnak, ennek az egyetemes jellemű, temperamentumos, művelt művésznak. A szövevényes művészeti közéletet a maga titkos és sötét intrikáival azonban visszahúzó reakciós erőnek ismertem meg már korán. A halott Tisza Istvánt túléltek mérgező művészeti követelményei, az elnyomó rendszert megszépítő naturalizmus különféle formáinak ráerőszakolása művészekre és közönségre, nem feledve az üzletet sem. Csak 1945-ben egy időre dőlt meg ennek a szellemi követelménynek érvényesítése a művészettel szemben. Az ötvenes években azonban, az ismét oknálni fogva, a tisztaistváni konzervatív művészetszemlélet, ha más formában is, de reneszánszát ünnepelte. A haladó művészi erőket körmönfont ködösítéssel tették hidegre. De megölni a modern, haladó művészetet nem lehet.

Ami engem illet, mindenféle kulturális megmerevedésnek ellene voltam. Azért is választottam tanáromnak Vaszaryt, mert a művészi alkotószabadság, az egyén kibontakozásának útja felé vezető kaput tárta szélesre növendékei előtt.

Festői utam egyes állomásait négy fontosabb kiállítással tudom érzékelteni.

1943-ban az Alkotás művészházban volt első gyűjteményes kiállításom. A háború borzalmai, a fasiszta tombolás szinte széttepte belsőmet, így formavilágomat is. Nem voltak ezek a munkák, amelyek a kiállításon szerepeltek, jólvelet, higgadtan szerkesztett alkotások. Inkább alaptermészetemből fakadó alig nyomon követhető szerkezet tartja össze minden vívódásomat.

1948-ban a Népköztársaság úton a szakszervezet tágas kiállítóhelyiségében volt a második és hosszú ideig utolsó gyűjteményes kiállításom, amelyen főként kemény, határozott szerkezeti felépítésű forma és színkompozícióim szerepeltek. Telítve voltak alkotókedvvel. A kritika már egyetlen szóval sem említhette ezt a kiállítást. Még a létezését is titokban tartották. Ennek ellenére rengeteg fiatal látta, sőt, mint azt évtizedek múlva többen is említették, maradandó élményükké vált ez a titokban tartott kiállítás.

1970-ben a Fényes Adolf teremben volt huszonkét évi szünet után kamarakiállításom. Ezeket a munkáimat a szerkezeti szigorúság mellett úgy érzem, erősebb lírai elemek hatották át. A makacs hallgatás mellett komoly, elismerő vélemény is napvilágot látott erről a kiállításról a sajtóban.

1979-ben a budapesti Múcsarnok közel száz festményemet állította ki. Szinte négy kemény évtized művészi fejlődése volt nyomon követhető ezen a kiállításon. A sajtó véleménye ugyancsak megszólalt. De helyesebb is, ha minden kritikus a maga meggyőződése szerint ír, mintha egyhangúan színdak-dicsérnek egy festőt.

A közönséggel való találkozásom, a megértés és szeretet, amellyel körülvettem bizonyította, hogy nem dolgoztam hiába: az emberek szívükbe fogadtak. Érezték, hogy hidegen hagy az üzleti siker, mert megyek a magam művészi céljának útján.

Ennek az útnak különböző állomásait, pillanatait mutatja be ez a néhány jegyzet. Az én megnyilvánulási formám a kép, nem a szó. Feljegyzéseim talán mégis szolgálnak néhány adattal a korszak művészeti életének megértéséhez.

1945 óta némi megszoktatásuktól eltekintve, többé-kevésbé rendszeresen vezetek naplót, amelyben megítélesem szerint fontos eseményeket és azoknak munkásságomra gyakorolt hatását jegyzem fel. Naplóm mozaikszerű, vagyis nem folyamatos, mint egy regény. Maga az élet és saját érzékenységgem tekinthető szerzőjének. Az idők, intézmények és az emberek közben sokat változtak. Sokan meghaltak, és akik életben maradtak, gyakran nagy változáson mentek keresztül. Tévedünk, hibázunk mindnyájan. Hadd álljon itt egy példa. Dr. J. K. 1946. áprilisi naplójegyzetem szerint ezt írta a Szabad Népbe rólink: Martyn Ferenc egyénieskedő, Korniss Dezső trükkös, Lossonczy Tamás finomkodó. Ám 33 év múltán 1979. I. 7-én ugyanez a Dr. J. K. így ír a kiállításom vendégkönyvébe: „Nagy elégtétel számomra ismét látnom Lossonczy Tamás nagyszerű kibontakozását. Külön öröm, hogy elértük ennek a nagyszerű anyagnak a bemutatását.”

Olyan korszakra esnek jegyzeteim, amikor az izmusok többnyire eltakarják a festőt, amikor minden művészre ilyen-olyan alig lemosható bélyeget sütöttek. Hiba valamilyen izmushoz tartozni, ugyanakkor bűn, ha valaki nem tartozik valamilyen csoporthoz, hiszen akkor egyénieskedőnek minősítik. Tehát előítéletekben nincs hiány. A művészet nem pusztán változás, hanem sok meglepetést tartogat azok számára, akik kifinomodott érzékkel az alig tapinthatót is észreveszik. Ehhez persze le kell vetni az előítéleteket. Az előítéleteket, amelyek annyiszor sodorták már katasztrófabá az emberiséget. Ami engem illet, egész életem szembenállás a különféle előítéletekkel, legyenek azok művészi, vagy másfajta előítéletek.

1945. OKTÓBER 2. KEDD

Hétfőn délután viharos ülés volt az Andrássy úti szabad szakszervezetben. Bálint Bandi viharos kirohanást intézett a Gresham ellen, szemükre vetve, hogy a szövetkezeti vásárlásoknál a zsüri erkölcstelenül járt el, amikor magától vette a képek java részét. Bernáthtól 75 ezerért, Szőnyitől szintén 75 ezerért, amikor pedig túllépték az összeget, akkor például Jakovits szobrásznak 15 ezer pengőért megvásárolt szobrát egyszerűen törölték, Lossonczynek pedig 25 ezer pengős képéért 10 ezer pengőt ajánlottak fel. Ahelyett, hogy Bernáthnak és Szőnyinek a képeit olcsóbban vásárolták volna meg. Így bizonyára több jutott volna a tehetséges fiataloknak. Pátzay Pál azt mondta, hogy a zsüri nem önmagától ajánlkozott fel, hanem az üzletemberek, akik a pénzt hozták, felkérték a Szinyei Merse Társaság kiperőjét, kiváló művészeit, hogy mintegy nevükkel márkázzák a szövetkezet műtárgyvásárlásait. Én javasoltam, hogy egészítsük ki a zsürit az összes művészi irányok képviselőivel. Ezt Bán Béla úgy értelmezte, hogy Barcsayt, Gadányit ajánlotta zsüritagoknak. Ezt a javaslatot a választmány elfogadta. Gadányit se, Barcsayt se tartom erre alkalmasnak, bár kitűnő művészek, mindenesetre valamit javított a helyzeten. Pátzay még ezt is mondta: „Nem lehet a művészeket egy kalap alá venni. Művészi szakszépil kérdése az, hogy melyik művésznek van nagyobb sikere.” Az öreg Vedres Márk később azt mondta nekem, ez erkölcsatlenség, akkor a giccsek lesz a legnagyobb sikere, pedig mi a giccsek ellen harcolunk. Koffán Károly visszaválaszolt Pátzaynak, mondván, hogy nem szakszépil kérdése ez, mert ha az volna, akkor engedjék ki az összes lányokat, meztelenül, ne csak egy-kettőt, a többit pedig zárják ki a nyilvánosság elől. Tehát Pátzay gondolatmenetének helytelensége mindenképpen nyilvánvaló. Az is biztos azonban, hogy a művészi porondot ők urallják. Kállai Ernő, Fekete Béla egy szót sem szóltak egész idő alatt. Diplomatikusan visszahúzódtak. Nyilván utalatos dolgok a művészetet így bepiszkolni. Ma délelőtt voltam valamelyik pasaréti utcában, ahol a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége szobor- és képkiallítást akart rendezni. A rendezésre Ibolyát és engem kért fel Klinger Médi pártmegbízott. A helyiségek elég jó világítású óvoda-helyiségek, közel a Pasaréti úthoz. Tízennyolc folyóméteren lehet képeket felakasztani. A szobrok egy kis külön szobába kerülnének. Érdemes gondolkodni rajta. A kiállítás nem valósult meg.

1945. NOV. 23.

Belsőnkben az irracionális sejtelem és a tiszta ész új formarendszerének összeolvadását érzem. Az ismeretlenről való félelmében az ember a tudat és tudomány mindenre fényt derítő elrendeztségére vágyik. De mint ahogy az örök nappal sem volna elviselhető, a racionális világot sem bírjuk el önmagában, hanem belepihenünk az irracionális fantasztikus éjszakájába. Éjszaka és nappal, józanság és bódultság kiegyensúlyozzák egymást. A hosszú ébrenlélet feltétlen álom követi és aki kialudta magát, az valóban felébred. De nem szeretem az erőltetett ébrenléletet, és az erőszakolt álmokat, vagyis nem szeretem a hazugságot, a magunk és mások becsapását.

Hogy az alkotás milyen szörnyű szenvedéssel jár, arról a boldog szemlélőnek fogalma sincs. Művészetet csinálni a legszörnyűbb kínok vállalása. Mindig haladni előre, soha nem ismételni! Nemcsak privát érzésekről van itt szó, egész rendszereket, hatalmas összefüggéseket kell itt állandóan fejben tartani. Alig tudom összefogni a gondolataimat, sokszor valóban jobb volna megőrülni, vagy meghalni, hogy megsemmisüljön az ember, hogy meneküljünk az állandó, kínzó felelősségtudat elől....

Aug. 4–5. festettem ezt a kis képemet, amelyen fekete alapra egy fehér önmagába kigyózó forma van ráfestve. Mély fekete és villogó, pontosan körülkontúrozott fehér felületen kék színű pontozott vonalrendszer gyöngyözik. A külső és belső rendezés vágya érzik ezen a munkán.

1946. MÁRCIUS 20.

Csípős, tejfehér, ezüst, ködös idő. Még fűteni kell. Kint azért gyengén csiripelnek a madarak, zöldül a fű, a kopasz fákon már rügyek mutatkoznak, kakas kukorékul. Tulajdonképpen olyan szép itt a környezet, csendes, szinte vidékinek mondható. Alkalmas az elmélyedésre. Festeni kívánok.

Palasovszky Ödönnel találkoztam tegnap. Azt mondta, hogy minden személyeskedésen túl az a

nézet alakult ki, hogy az én dolgaim a kiállításon a legjobbak. Leírom ezt mindenesetre, mert Palasovszky véleményét mindig sokra tartottam. Most látom csak rengeteg hibámat, fogya-tékosságomat, persze... Színvilágomban is valahogy rendet kívánok tenni. Dehát vannak alkotóművészek és vannak reprodukálók, alakítók. Például X úgy játssza, úgy interpretilja Picassot, mint egy Shakespeare-színész Shakespeare-t.

1946. MÁRCIUS 29. PÉNTEK

Déltájt Palasovszky Ödönnel találkoztam. Azt mondta, hogy a Francia Kommunista Párt részéről jelenleg Pesten tartózkodik egy Elkán Lucien Hervé nevű ember, abból a célból, hogy közölje a Magyar Kommunista Párt vezetőségével a Francia Kommunista Párt határozatát, melynek értelmében a Francia Kommunista Párt szükségesnek és hasznosnak tartja a művészet terén való kísérletezést, mert az elszakítja az elmét a konvenciótól és az embert alkalmassá teszi a kommunista-szocialista társadalomért való harcra. Jó volna beszélni vele. A Magyar Kommunista Párt álláspontja ezzel szemben az, hogy minden művész csináljon amit akar, szabadon dolgozhat tőle, pártfogolni úgyse fogja csak a neki megfelelő szocialista realizmust. Ez a művészi szabadság elve. Az idő meg fogja mutatni, hogy kinek volt igaza. Egy ilyen értelemben vezetett államban például, ahol magánvásárlásokról nem lehet szó, gyakorlatilag éhen halnak azok a művészek, akik nem szocialista realizmust csinálnak, mert műveiket műterembravúroknak fogják minősíteni, vagy más címen fogják hidegre tenni. Meggyőződésem, hogy a Magyar Kommunista Párt vezetőségének is, ha eredményesen akar harcolni a reakció ellen, végső fokon a kommunista társadalomért, a francia párt határozata tával azonos határozatot kell hoznia.

1946. ÁPRILIS

Lucien Elkán, a francia KP festő tagja itt volt, aki Palasovszky előtt más színben mutatkozott. Megnézte munkáimat és „tetszetek” neki. Csakúgy szemre, mint dekorációk. Mert azt mondta, hogy a munkásokat képeim nem gondolkodásra fogják rábírní, hanem mint szép, üde dekorációk felett fognak felettük napirendre térni. Szerinte a művészetből az utóbbi időben eltűnt a téma, és most a témához való visszatérés észlelhető. Eltűnt a téma? A Horthy-freskók témátlanok voltak? Szerinte és a francia kommunista párt szerint is a jövő képe nem a táblakép lesz, hanem a pártházak dísztermei, iskolák, színházak, szakszervezeti termek részére készített freskók. A francia kommunista párt ezért elveti az absztrakt művészetet, hanem a témához való visszatérést várja el tagjaitól. Kállai azt mondta, nemcsak középületek részére kell freskókat készíteni, hanem a múzeumok, képtárak, magánshobák sem fognak sohasem megszűnni. Olyan ez az állítás, mintha valaki azt mondaná, hogy a jövő járműve az autóbuz lesz, pedig bizony az ő meggyőződése szerint a jövőben is lesz autó, bicikli, sőt, gyalog is fognak járni az emberek. Ilyen értelemben a festészet nem fog csak a freskókra szorítkozni. (Dehát ezeknek beszélhetünk.)

1946. MÁJUS 5. VASÁRNAP

Délelőttre Kállai tárlatvezetése volt tervezve a szocialista kiállításon, azonban a kevés érdeklődő következtében elmaradt. Beszélgettünk. Makarius (Makarius Sameer részt vett az elvont művészek csoport-kiállításán), Marosán, Gyarmathy, Zemplényi és Kállai Ernő. Kállai bejelentette, hogy levelet ír O. L.-nek (Tamkó Sírátó Károly) az egyébként kitűnő avantgard költőnek, visszavonja aláírását a Dunavölgyi Avantgard Akadémia manifesztumától. Nem híve az ilyen nagy beharangozásoknak, sokkal inkább a tetteket szereti, mint a kiáltványokat. Inkább a szerényebb, komolyabb írások felelnek meg neki, mint a nagy pátozzsal bejelentett tettek. Ezenkívül elgondolásaiban szerinte olyan emberek is szerepelnek, akikkel ő, Kállai egyáltalán nem ért egyet. Például Scheiber és Kádár. Mindkettő a berlini Sturmál szerepelt ugyan, de csak akkor, amikor Herwarth Walden már nem tudott új tehetségekkel jönni. Ezeket inkább csak azért állították ki, hogy ne álljon üresen a kiállítóhelyiség.

Ehhez hozzájárult az én aggályom C. A.-val szemben, akit O. O. szintén be akart, és valószínűleg akar is a festők közé szervezni. C. A.-t én régóta ismertem, alapjában tehetséges embernek is tartottam, ám zavart, hogy a világ összes művészeit végig utánozta, anélkül, hogy bármit is tanult volna tőlük. A művészet pedig nem belső tartalom nélküli virtuozitás. Például ha összehasonlítom egy Makarius tömörségével, és valódi szerénységével, akkor sül csak ki igazán C. A. levegőnyi volta.

Kállai ekkor még a következőket mondta: neki nem szívügye az a csillogó, fényekkel áttört építési dinamikus világ ma már, melyet annyira szeretett a Bauhaus időkben. Talán azért, mert már kiöregedett ebből? Nem kizárólagos híve az absztrakt művészetnek, nem elfogult egy irány kizárólagosságának érdekében. Ez az elfogultság lehet szent kötelessége egy festőnek, hogy belemerüljön a maga világába, de ő inkább az egyes értékeket nézi, nem pedig az irányt. Inkább a művészi kvalitás legyen fontos, mint az irány. Az absztrakt kiállítás után egy kevert kiállítást akart megint rendezni, expresszionisták, absztraktok stb. (Kállai kiállítási évszámok: 1946–48.) Megigérte, hogy Mihályfi Ernő nyomdájában megérdeklődi a katalógus lehetőségeit és erről hamar fog beszámolni. Mi művészek ezt nagyon szeretnők, hogy így a külföld is tudomást szerezzen, legalább valamennyire, hogy mi történik itt, Magyarországon, és hogy azon a bizonyos mindenkori reprezentatív hivatalos művészetén kívül van itt másik, élettől haladó művészet is.

1946. MÁJUS 30. CSÜTÖRTÖK

Megint csak visszakalandozok az első absztrakt kiállításunkra. Kmetty János is megnézte, azt mondta, szép, szép, de persze azt be kell látnunk, be kell látnia mindenkinek, hogy ezek csak utórézgek. Kállainak későn, kissé túl későn jutott észébe a válasz: Na és Kmetty művészete nem utórézge-e? Ha úgy vesszük, nem utórézge-e az egész magyar művészet a külföld művészetének? Nálunk húsz-harminc évnyi késéssel érkeznek meg a dolgok. De ha továbbvisszük a gondolatot, nincs elszigetelt művészi jelenség. Utórézges és előfutár nem is állnak oly messzi egymástól, mint egyesek gondolnák. Vajon nem volt-e a francia kubizmus Cézanne művészetének utánerzge?

1946. JÚNIUS 6. CSÜTÖRTÖK

Tegnap reggel 10 órakor a kultuszminisztériumban voltam a múzeum részére vásárolt képem (a kép jelenleg a Magyar Nemzeti Galériában található. Múcsarnok 1979. kat. sz. 28.) vételáráért. Tíz gramm arany volt a megállapodás. Amikor bementem egy ékszerészhez, megérdeklődtem az arany árát. Reggel tízkor egy gramm arany 190–200 milliárd pengő volt. A dollár pedig 170 milliárd. Mire a kultuszban Szalatnyai, a titkár, az iktató, a számvétség stb. elintézte az ügyet, két óra lett. 195-ször tíz... illetve lekerekítve két billió pengőt kaptam kézhez. A baj csak az, hogy két órára az arany 280 milliárdra, a dollár 260 milliárdra szökkent föl. A műterem üvegezésére szántam az összeget. Ez 11 dollárba került, vagyis a tegnap déli kurzus szerint 2860 millió pengő. Tehát 860 ezer millió pengő veszteségem van. Ilyen pénz pánikhangulat volt, hogy semmiféle pénzstabilizációs lehetőséget nem találtak. Hiába kerestem cukrot, eltűnt. Adóbélyeget nem kaptam. Szerencsére Barát Zoltánnal találkoztam, aki képeimet megmenekítette, ő áttette egész pénzemet adópengőbe.

1946. JÚNIUS 9. VASÁRNAP

Reggel nyolc óra. Ibolya műtermében dolgozik. Gyönyörű nyári forró reggel, a mdarak énekelnek, a kakas kukorékol, szabályos időközökben. és egy távoli tyúk válaszol neki. Tegnap a kiállításon (Az elvont művészek első magyar kiállítása.) odajött hozzám két akadémista, és odavittek a képeimhez. Szinte kérdőre vontak: Hogy csinálom? Vízió? – Nem – válaszoltam: érzés. Addig fejlesztem a képet, amíg az a bizonyos érzés, amit ki akarok fejezni, nem nyer kifejezést. A kép nem a fejben, hanem a vásznon készül; munka közben. Persze, érzés, vízió, kritika, technikai tapasztalat és rengeteg fel nem sorolható elem játszik közbe az alkotásnál. Következő kérdésük az volt: hogy mi azt állítjuk, hogy ezeken a képeken minden tudatosan történik. Akkor magyarázzam meg, hogy ez az

ecsetvonás itt miért vastag, ott miért vékony, itt miért híg, ott miért sűrű a festék. Minden részletét magyarázzuk meg. Válaszom az volt: mindig az egész képet kell nézni, nem pedig a részletet. Ha az egészet nézem, akkor a részletek is érthetőek lesznek belőle. Véletlen? Az, hogy megszülettünk, vajon nem véletlen-e? Attól függ, hogyan értelmezzük a véletlent. Sok mindent meg tudunk magyarázni. De vannak olyan dolgok is, amelyeket nem tudunk magyarázni. Eszembe jut Paul Klee gyönyörű mondása: ... valahogy így: Jó dolog a ráció, a matematika, a geometria, sok okos dolgot lehet tudományos alapon kiszámítani, de azért az intuíció sem rossz és elvetendő. Az ösztön sem rossz dolog.

Azt mondták, szeretnék, ha megnézném munkáikat, illetve csak Szőnyi tanársegédje (Bíró Antal festő Szőnyi tanársegédje) mondta ezt. Elég könnyelműen azt válaszoltam, hogy megnézem. De utána azt gondoltam, hogy lehetetlen dolog, hogy bemenjek Szőnyi osztályára. Írok nekik egy lapot és meghívom őket teára. Vagy hozzák el rajzaikat, és akkor elbeszélgetünk. A találkozás létrejött. Többen meglátogattak. Egyikük – egy fiatal nő – megvásárolta egy rajzomat. Az a rajz ma is megvan, mint gyűjteménye első darabja. (1979-ben üdvözlétüket küldték nekünk Párizsból Hajdu Istvánnal, ahol évtizedek óta élnek és dolgoznak.)

1946. JÚNIUS 22. SZOMBAT

Térben elhelyezett tájképekbe komponált absztraktoakat akvarelleztem reggel 5 órától estig. Különböző Formákat, Rothadó emberi testhez hasonló exhumált mocskos formát helyeztem gyönyörű táj felé emelkedő szupertiszta márvány ragyogó környezetbe. A ragyogó tisztaságnak és a bűzös, mocskos rothadásra emlékeztető formáknak oly feszültsége támadt, amelytől majd elszédülök. Tér – tér, elől-hátul, alól-felül. Duzzadások, pattanásig feszülő formaheggyel, horpadásokkal és üregekkel, duzzadás és vajat váltakoznak. Micsoda kalandja az emberi fantáziának!

Éles, kemény, kegyetlen, határozott formák, lágyan előmlő, omlás formahullámok. Tegnap Kálaihoz mentünk Ibolyával. A Kiscelli utca sarkán megjelent előttem egy kép. Tiszta zöldes feketés szürke, benne égő ragyogó fekete és csillogó fehér körök. Ma reggel 5 órakor keltem és megfestettem, realizáltam e képet. Először felfestettem olajjal és ecsettel a rajzot legprecízebben betartva, aztán az ujjammal végignyomkodtam az egész képet, ezáltal a festéket mintegy felborzoltam és az egésznek egy csodás, szemcsés, végtelen egységes hatása van. A feketék élnek, az alap él, minden él. Semmisem nyomja el a másik elemet, egész új lehetőségek és mindez a kétdimenziós síkban. A plasztikus dolgok festése nélkül erre sohasem jöttem volna rá. Megvilágosodás ez.

1963. AUGUSZTUS 13. PÉNTEK

1963. augusztus 13-án, pénteken sokminden foglalkoztatott engem. Hány nagyszerű ember halt meg 1949 áprilisa óta? Kállai Ernő, Egry József, Vedres Márk, Márfy Ödön. Milyen nagyszerű emberek voltak. Vedres és Márfy halála, ahogy mondják, természetes halál volt, nyolcvan felül sokmindenbe belefáradtak. De jobb, szabadabb légkörben még sokáig élhettek, dolgozhattak volna. Kállai Ernő halála kissé öngyilkosság volt. Keserűségében az alkohollal, pálinkával, mértéktelen feketekávéval mérgezte utolsó éveiben magát. Mivel művei nem jelenhettek meg, hiszen nem tudott megalkudni, fordításokból és kis nyugdíjából élt. Gerdicska, a felesége pedig itt-ott órákat adott. Kedves Kiscelli utcai lakásukra gondolok, ahol annyi szép órát töltöttünk együtt. Látom maga előtt, amint gyors mozdulataival a szekrényajtóra szerelt kávédarálón kávét őröl, a finom feketéhez, amelyet dús reprodukció-nézés közben fogyasztottunk. Micsoda könyvei voltak! A világ egész modern művészete ott hemzsegett körülötte. Mataré, Bill, Klee, Picasso, Braque, Arp, Brancusi, Matisse, a régi katalán művészet, katedrálisok, Mednyánszky... Annyi csodálatos dolgot tudott nekünk mesélni. Minden látogatás alkalmával valahogy gazdagabban, boldogabban jött el az ember tőle. Ubul, így szerette, ha hívták, milyen gyönyörűen tudott énekelni, hinni, rajongani, lángolni. Minden kép szellemmel telítődött az ő szemcinek melegétől. De jól éreztük magunkat a Kenyeres Pajtásnak általa vezetett kertes vendéglőben. Tavasz, őszi verőfényes vasárnap ebédeket, délutánokat éltünk át Ubulla a Kenyeresben. Szerette az öreg öbudai utcákat, házakat, sokat sétálgattunk, vizionáltunk – valamilyen egé-

szen más világban éltünk ilyenkor. Szerette a jó vicceket, tréfákat: „Hozzon egy feketét! – mondta a vendég a pincérnek. A pincér hozza is, s a kávéval elégedetlen vendégnek udvarias csodálkozással válaszolja: Feketét rendelt. Ez ténylegesen fekete, de kávé az nincs benne, valóban.” Hogy neveltünk ilyenkor, holott általában kevés okunk volt a nevetésre.

A komisz hideg tél elmúltával egy tavasszal – talán 1942-ben – nagy tavaszi ünnepet rendezett a Kenyeresben. Mindenki az ő vendége volt. Lehetett ott húsz költő, festő, író. Egryre, Kereszturira, Márffyra, Vedresre, Farkas Pistára emlékszem még. Gyönyörűen énekeltünk, ő vezényelt. Elmúlt? Eltűnt volna? A felszabadulás után, a kezdeti szabadabb idők elmúltával mind keserűbb lett. Többet és többet ivott. Szörnyű állapotban jött fel hozzánk. A törvénsértések, igazságtalanságok annyira felháborították, hogy sok keserű kifakadásával nem tudtam egyetérteni. Elhidegült köztünk a viszony. Mindenki külön-külön a maga módján reagált, szenvedett. Én akkor úgy gondoltam, a fától nem látja Ubul az erdőt; az előtérbe nyomuló gázságtól a szocializmus nagy céljait, igazságszolgáltatásait. A földet a parasztok, a gyárat a munkások kapták végül is. A kulturális szörnyűségek talán csak átmenetet jelentenek. Ez a sok szörnyűség nem fakadhat a szocializmusból. Ma már jobban értem a nagyszerű, elkeseredésében és fájdalmában is helytálló csökönyös gyerek, kiváló és nagyszerű gyerek, zseniális koponya lángoló és puszító indulatát. Benne, mint mondta, szintén a démonium és divinium vívta harcát. Mennyi vívódás, indulat, düh, gyöngédség, erő, következetesség, szeretet és gyűlölet, micsoda gondolatgazdagság, emberség, nagy igazságok és nagy tévedések, azután alkohol elvonókura, józanság és ittasultság, szent révület sűrűsödött beléd drága Ubul, amíg a földi tereken boljongtál! Csodálatos Ubul halál utáni élete. Ahol művészet, élet, emberség van, ott Kállai Ernő jelen van. Benne él az egész modern, örökké megújuló művészetben, mindenben, ami fiatal, életerős, tehetséges, igaz és szenvedélyes.

